

Yıl: 1954

20 AĞUSTOS 1954

Cilt : 3, Sayı: I-II

30

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II
1954

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 4

LÂMİYYE-İ KELÂMİYYE

KEMÂL EDİB KÜRKÇÜOĞLU

İslâmî Kelâm'a dair eski veya yeni; ma'rûf veya gayr-i ma'rûf; manzûm veya mensûr; yazma veya basma; mufasssal veya muhtasar; şerhli veya şerhsiz; Türkçe, Arabca, Farsça ve Urduca birçok eserler vardır ki sayıları yüzleri bulur¹.

İhtisâs erbâbı üstâdlar, ana kaynaklara gitmek sûretiyle mevzû'ları derinliğine ve genişliğine tedkik etmek imkânına mâliktirler.

Biz bu yazmamızda 'Alî b. 'Uşmân² 'l-Üşiiyyi 'l-Fergânî'nin *Emâlî*³, *Bed'u 'l-Emâlî*⁴, *Kaşidetü Yaşûlu*⁵ 'l-'abd⁶, *Kaşidetü 'l-Hanefiyye*⁷, *Kaşidetü 'l-Lâmiyye*⁸, *Lâmiyye-i Kelâmiyye*⁹ adıyla anılan ma'ruf eserini, bu 'Arabca manzûm eserin *Tâcu 'l-Tevârîh* sâhibi Şeyhü 'l-İslâm Hoca Sa'dü 'd-Dîn Efendi merhûm tarafından ya-

¹ Kaynak vasıf ve hususiyetini hâiz müellefât hâricindeki muahhar eserlerin çoğunu "me'hûz", "mülhem", "muhtebes" kelimeleriyle ifade; maamâfih bunu, bir az da Şarkın tekrarlamağa mâil ilim telâkkisinin icâbı sûretinde mutâleâ etmek mümkündür. Cümlesini esash bir elemeye, metodlu bir sıralamaya tâbi tutmak lâzımdır. Başlıcaları şu eserlerde bulunabilir:

KZ, II, s. 1142, 1157-1159, 1503;

KZ, II, s. 103, 116-117;

GAL, Sp, III, s. 805-807.

Mm, Fihrist kısmı, s. 93-94.

² Bkz. MT.

"Emâlî" adını alan veya adları *Emâlî* kelimesiyle başlıyan pek çok eserler vardır. Bunlar, çeşidli mevzûlara dâiridir. Bkz. KZ; KZ; GAL; Mm.

³ GAL, Mm.

⁴ KZ, GAL, Mm.

⁵ GAL, Mm.

⁶ GAL, KZ, Mm.

⁷ Bizdeki yazma bir mecmûada Muhammed b. Malkoca'nın "...aḥbâbından ba'zısının ilhâh ü ibrâmı..." üzerine "zemâne'de nice kimsenin türkiyyâta meyl ü ihtimâmı" dolayısıyla III. Sultân Murâd zamânında ve Pâdşâhın "âsitâne-i merâmında" hazırladığı Türkçe şerhinde metn-i aslî için "*Lâmiyye-i Kelâmiyye*" ta'biri kullanılmıştır; biz de bunu tercih ettik.

Mecmûanın kısaca tavsîfi şudur :

Eb'âdı: 19,5 X 12—14,4 X 7 sm.; kâğıdı: âbâdi; cildi: âdi kahverengi meşin; verak sayısı: 115.

1 b - 23 a: *Lâmiyye-i Kelâmiyye şerhi*,

23 b - 24 a: *Muhtelif kayıdlar*,

24 b - 41 a: *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*,

41 b - 42 a: *Muhtelif kayıdlar*,

42 b - 56 a: *Hayât-i Şayyâd risalesi*,

56 b - 57 b: *Pend-nâme-i Hamdi Çelebi*,

58 a - 71 a: *Ba'zı kayıdlar*,

71 b - 75 b: *Mesâil-i Ferdiş*,

76 a : : *Boş*,

76 b - 77 a: *Ba'zı kayıdlar*,

77 b - 101 b: Ak Şemsüddîn'in ve Ak Şemsüddîn evlâdının menâkıbi (AkŞemsüddîn'in torunu Zeynî b. Hamdi Çelebi'nin tilmizi Enîsî Hüseyin Efendinin eseri),

102 a - 115 b: *Muhtelif kayıdlar, şiirler*.

Yazı: Kayıdların çoğu, şiirlerin pek azı, *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*, *Mesâil-i Ferdiş* ta'lik; diğerleri işlek ve güzelce nesih.

Yazıların hepsinin aynı elden çıktığı söylenemez.

İstinsâh tarihi: Yoktur. Kayıdlardaki ba'zı isimlerden, bir iki tarih mısraından, mecmûanın H. XII—M. XVIII. asrın ilk yarısında yazıldığı neticesini çıkarmak mümkündür.

Müstensihi: Belli değildir.

zıldığını tesbât ettığımız⁸ ve şimdiye kadar neşredilmemiş olduğunu sandığımız tercesmesini, mezkûr *Kaşide-i Lâmiyye*'ye muvâzî olarak *'Akâid-i Neseftiyye*⁹ metninin özünü vermek, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye imâmları arasındaki başlıca hilâf ve ihtilâf noktalarını kısaca belirtmek¹⁰, bu sûretle de, hayatlarını İslâm İlahiyyâtına vakfeden idealist ve genç talebemizin, kendileri birer aydınlatıcı unsur olarak yetişinceye kadar, yollarını mehmâemken aydınlatmak istiyoruz.

Çok mühterem Prof. Yûsuf Ziyâ Yörükân Beyefendi Hocamızın, Fakültemiz neşriyyâtı arasında çıkan *Tevhîd kitabı ve 'Akâid Risâlesi*¹¹ adlı değerli ve fâideli eserini harâretle tavsiye etmek gayesine de müteveccih bulunan şu yazımızın tek iddiâsı ilmîlikten ziyade ta'îmîliklerdir.

* *

Yukarıda dedığımız gibi, 'Alî b. 'Uşmâ'n-ı l-Üşyiyyi l-Fergânî'nin eseri olan¹² ve 569/1173 yılında kaleme alınan *Lâmiyye-i Kelâmiyye*'nin yazma nüshaları oldukça fazlâdır¹³; birçok defalar da basılmıştır¹⁴. Eserin bir kısmı matbû', bir kısmı

⁸ Bahsimize mevzû olan manzûm terceme, bundan evvelki notta kısaca tavsîf edilen mecmûânın (1 b-23 a) verakları kenârına ve Malkoca oğlu şerhine âid metn beytlerinin hizâsına ince ta'îkle yazılmış bulunmaktadır. Kenârda, Sa'dü'd-Dîn Efendi tercemelerinin yanlarında ismi bilinmeyen başka bir zât tarafından arkaik bir ifade ile yapılan Türkçe başka bir manzûm terceme daha vardır. Metnin vezni ve kâfiyesi bu tercemede de aynen muhâfaza olunmuştur. 3-5 beyt müstesnâ olmak üzere Hoca'nın tercemesi, esas metne sadâket ve ma'nâda isâbet noktasından daha muvaffakiyetlidir. Hoca'nın biyografisinden bahseden eserlerde, eczümle *Osmanlı müellifleri* nede bu terceme zikredilmiş değildir.

İşbu *Kaşide-i Lâmiyye*'nin başka manzûm tercemeleri de vardır. Mekteb-i Sultanî muallimlerinden Hâfız Refî' Efendi'nin *Kaşide-i Emdât Terceme-i Manzûmesi* bu miyânda zikrolunabilir. (Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul H. 1302ŞM. 1884, 36 s.). Bu tercemede aynı vezin kullanılmışsa da mesnevî şekli tercih edilmiş, beytî beytle karşılamaktan ziyade, müteaddid beytlerle tafsîlât verme yoluna gidilmiştir. Bu terceme arasına ayrıca metnin Farsçaya olan *Necm-i Zübrekân tercemesi* alınmıştır. Vezin, bu Farsça tercemede de, aynı vezindir; kâfiye, lâmiyyeden hemziyyeye çevrilmiştir. Beytlerin altına yer yer şerh mahiyetinde manzûm veya mensûr kayıtlar ilâve edilmiştir. Elimizde kasidenin manzûm tercemesini ve bu tercemenin şerhini muhtevelî *روح النفوس — Râhu'n-Nûfûs* isimli bir eser daha vardır. Muhammed Feyzî adını taşıyan mütercim ve şârih, her nedense kaynağı meşkûl geçiyor. Müellif hattı olması melhûz bulunan nüshanın yazılış tarihi 23 Muharrem 1019 (= 17-IV-1610) dur. Tercemede aynı "Mefâilûn mefâilûn feilûn" vezni ve lâm kâfiyesi kullanılmıştır.

⁹ Ehl-i Sünnet 'akâidini ana hatlarıyla ihtivâ eden bu eser çok yaygındır. Müellif, Necmü'd-Dîn Ebû Hâfâs, İstanbul H. 1302ŞM. 1884, 36 s.). Bu tercemede aynı vezin kullanılmışsa da mesnevî şekli tercih edilmiş, beytî beytle karşılamaktan ziyade, müteaddid eserleri olan bir zâttr. Dünya Kütübhanelerinde birçok yazma nüshaları olan *'Akâid-i Neseftiyye* ile şerhleri mükerremen basılmıştır. Bkz. *GAL*, I, 584; *GAL*, Sp, I, 758; *Mm*, 1854; *KZ* II, 1145-1149. Biz, Üçüncü Devre Melâmî Kutbu Muhammed Nûrî l-'Arabî'nin (Doğumu 1228-1813 - Vefatı 29 C. Âhır 1305/13 Mart 1888) muhtemelen İstanbul'da ve takriben Sultan A. Hîmid devrinde basılmış taktirlerinden faydalandık. Bkz. *Şerh-i 'Akâid*, Manzûme-i Efkâr Matbaası, 30 s.

¹⁰ Bu husûsta pek çok eser mevcûdsâ da biz, Şeyh-zâde 'Abdû'r-Rahîm'in (ba'zılarına göre şöhetri Şeyhî-zâde, adı 'Abdû'r-Rahmân'dır) *الافتتاحية بين الماتريدية والاشعرية* adlı eserinin matbû nüshasından faydalandık. Mısır 1317 (1899), 60 s. Bkz. *GAL*, Sp, c. III, s. 659; *Mm*, 1170.

¹¹ Profesör Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm 'Akâidine dair eski metinler*, Ebû-Mansûr-ı Mâtürîdî'nin iki eseri: *Tevhîd Kitabı ve 'Akâid Risâlesi*, İlahiyat Fakültesi neşriyatından No. 5, İstanbul 1953, s. 33+22.

Biz bu yazıyı hazırladığımız zaman Muhterem Hocamız sağdı ve sağlamdı. Maalesef, 5/6/1954 tarihinde vefât etti; Ankara şehir mezarlığında 124 No.lu ada, 103 No.lu parselden Hakk'a yürüdü. Şimdi hayatta olmalı ve bu yazım üzerindeki fikirlerini bildirmeli idi; bu benim için de faydalı olurdu. Tanrı'dan rahmet niyâz ederim.

¹² Müellifin terceme-i hâli, bu eseriyle şerhleri ve diğer eserleri için Bkz. *GAL*, Sp I, 764; *KZ* II, 1349; *Mm*, 499. A'ada ne eserin, ne müellifinin adları geçmemektedir.

¹³ *GAL*, Sp I, 764.

¹⁴ *GAL*, Sp I, 764; *Mm* 499.

da gayr-i matbû' olmak üzere 30 kadar şerhi vardır¹⁵. Bunlar, esâs metnin ehemmiyet derecesini anlatmağa yeter.

Neşrettığımız manzum tercemede, kasidenin kâfiyesi ve (Türkçedeki şekliyle) vezni muhafaza edilmiştir. Başka bir dilden aynı vezn ve kâfiyede nazmen şiir terceme etmek hiç de kolay değildir; çok defa ya ma'nâdan, ya nazmdan fedâkârlıkta bulunmak mecbûriyeti hâsıl olur. Lâkin "Hâce-i Sulţânî" çok az fedâkârlığa düşmüş-tür. Bu i'tibârla muvaffak olmuştur. Salâhiyyet ve muvaffakiyyetle kullandığı dil, o devrin, imparatorluğa hâss klâsik nazm dilidir.

Tercemenin manzum mukaddimesinden anlaşıldığına göre devrin pâdşâhı Üçüncü Murâd, bir *Mişâl-i Hümayûn*'la bunu Hoca'dan istemiş, o da misâle imtisâle, aldığı emri "üç geceden az" zamanda yerine getirmiştir.

Biz burada mezkûr mukaddimeyi başa, beytlerin tercemelerini de *Lâmîyye-i Kelâmîyye* beytlerinin altına aldık¹⁶. Böylece de okuyucuların metne nüfûz etmelerini kolaylaştırmak istedik.

Bi-hamdî 'llâh hamd-i Zi'l-Celâli
Verüpdür nazme zib ile cemâli
Zihî ser-nâmce-i nazm-i ilâhî
Ki ansız bir işin olmaz kemâli
Ana hamd eyleriz ki Rabbimizdir
Erişür bize her demde nevâli
Şalât olsun selâm ile Resûle
Ki mahv etdi Hâk anınla dalâli
Muhammed Muştâfâ Mahmûd ü Ahmed
'Aleyhi'llâhu şallâ bi-'t-tevâli
Ola ridvân-i Rahmân ile mesrûr
İmâmü'l-Mürselînin şâhb ü âli
Ve ba'd 'l-hamd Sa'dü'd-Dîn-i dâ'i
Bu yüzden keşf eder meknûn-i bâli
Ki bir gün Pâdşâh-i Rub'-i Meskûn
Şeref-efzâ-yi evreng-i ma'âli
Şehenşâh-i cihan Sulţân-i âlem

¹⁵ Gerek metnin, gerek şerhlerinin yazma nüshalarının bulundukları Kütübhaneleri, basılmış bulunanların basılış tarihlerini ve yerlerini bazı eksikleriyle beraber *GAL* ve *Mm*'den öğrenmek mümkündür. *GAL*'de, Medîne-i Münevvere'de Şeyh-ul-İslâm 'Ârif Hikmet Bey (Efendi değil) merbûm tarafından te'şis olunan Kütübhanedeki 20 ye yakın şerh gösterilmemiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinin yazma eserler kısmında da birçok şerhleri vardır. Şeyh-ul-İslâm Hüseyin Efendinin *Telhişü'l-Le'âli ft-Şerhi'l-Emâli*'si bu arada zikredilebilir ki adı *GAL* de yoktur. Maamâfih bu şerhte aslında olmayan zevâid kablinden birçok beytler vardır.

Ahmed b. 'Abdi'r-Rahmâni'l-Besiktâşî'nin *Tertibu'l-Le'âli ft-Silki'l-Emâli* adlı eseri, *Kastde-i Emâli* şerhi olmayıp kavâid-i külliyye ve âğlebiyyeye dair alfabetik bir eserdir ki Ebu'l-Haseni'l-Kerhî'nin, Ebû-Tâhiri'd-Debbâs'ın, İbnü Nüceymi'l-Mısrî'nin ayrı ayrı *Kavâ'id*; 'İlm-i Hılâf vâzî Ebû-Zeydi'd-Debûsî'nin *Te'sisü'n-Nazar*, 'Umere'n-Neseffî'nin *Şevhid* adlı eserinden derlenmiştir. (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinde Râif Yelkenci kitapları arasında muvakkat 695 No.da kayıtlı bir nüshası vardır.) Yukarıda sayılan kitâblar, meşhûr *Mecellenin* mesnedlerini teşkil eder.

¹⁶ Kasidenin 66 beyitten ibâret olduğu bildirilmekte ise de (Bkz. *KZ*, *Mm*) biz müte'addid yazma ve basma nüshaları tettebbü' ederken bulduğumuz 2 beyti ilâve ettik (Şeyh-ul-İslâm Hüseyin Efendinin 15. notta bahsi geçen şerhindeki uydurma beytlere itibar eylemedik.) Hoca Sa'dü'd-Dîn Efendi 67 beyt olarak terceme etmiş. Metindeki 59. beyt tercemesiz kalmış. Biz bunu Hafız Refi' Efendi'nin neşrinden naklettik. Muhtelif metinlerde beytlerin sıraları da değişmektedir. Kasideye mevzû olan meselelerin 'Akâid kitaplarındaki teselsülünü nazara alarak ufak tefek takdim-te'hîrlerle neşrimizdeki sırayı ihtiyâr ettik.

Hilâfet bağının zib-i nihâli
 Hudâ zillî vü İslâmın penâhu
 O kim verdi cihâna i'tidâli
 Murâd ibnû Selîm ibni Süleymân
 Ki memdûd ola âfâka zîlâli
 'Aceb mi yaysa na'mâsın cihâna
 Ki oldur kadri 'âîf kadri 'âlî
 Binâ-yi müslimindir çün vücûdu
 Ola bîrûn-i ihşâ mâh u sâli
 Bu kem-ter bendesini cileyüp yâd
 Erişdi 'anberin-bû bir Mişâlî
 Revâdîr ol Mişâl-i bî-mişâlin
 Ki ola rişte-i can kîlk-i bâli
 Hattî vü nuqtası ol hoş kitâbın
 Meserret çihresinin hattî ü hâlî
 Humâyun hattî-i fâl ile buyurmuş
 Ki ola terceme Bed'u 'l-Emâlî
 Kâlem aldım ele deyüp semî'nâ
 Bitirdim üçe vârmadın leyâlî
 Umarım ki nazâr-gâhında Şâhın
 Tahallî ide fi-eclî 'l-mecâlî

لامية كلاميه

- يقول البدي بدأ الامالى 1 لتوحيد بنظم كلامي
 Bu sözle cyclerem bed'-i Emâlî
 İdüp Tevhîd için nazm-i leâlî
 اله الخلق مولنا قديم 2 وموصوف باوصاف الكمال
 İlâh-i hâlk Mevlâmız kadimdir
 Ann her vaşfının vardır kemâli
 هو الحق المدبر كل اسر 3 هو الحق القدر ذو الجلال
 Diridir ol müdebbir her bir emri
 Hem ol Hâkdîr muqaddir, var celâli
 مرشد الخير والشر القبيح 4 ولكن ليس رضى بالمحال
 Mürîd-i hayr ü şeridir, lik râzî
 Degildir k'ide yaramaz muhâlî
 صفات الله ليست عين ذات 5 ولا غير سواء ذا انفصال
 Şifâtü 'llâh ne 'aynidir ne gayri
 Velî zâtından olmaz inşişâlî
 صفات الذات والافعال طرأ 6 قديمات مصونات الزوال
 Sifât-ı zât ü ef'âl öyle bil kim
 Kadîm-i bî-fenâdır yok zevâlî
 نسي الله شيئاً لا كلامه 7 وذاً بأن عن جهات الست خال
 Veririz Hâkka ism-i şey 'ü zâtı
 Cihât-i sitden amma zâtı hâlî

- وليس الاسم غيراً للسمى 8 لدى اهل البصرة خير آل
Müsemmánın değildir ism gayri
Başîret ehlinin budur maqâli
- وما ان جوهر ربيّ وجسم 9 ولا كلّ وبض ذو اشتغال
Değildir cevher ü cism ü 'araz Hakk
Değildir ba'z ü küll yok iştimali
- وفي الاذهان حق كون جزء 10 بلا وصف التجري يا ابن خال
Tecezzisiz bulunur cevher-i ferd
Budur hak, lâğvdür hâşmin cidâli
- وما القراكن مخلوقاً تاماً 11 كلام الربّ عن جنس المقال
Dime Qur'âna mahlûk etme nisbet
Kalan âkvâle ol 'âlî maqâli
- ورب العرش فوق العرش لكن 12 بلا وصف التمكن واتصال
Ve Rabbü 'l-'Arş fevka 'l-'Arş diriz
Velâkin yok mekâna ittîşâli
- وما التشبيه للرحمن وجهاً 13 فمن عن ذاك اصناف الالهالي
Nazîr ü şibh ü neddi yok Hudânın
Sakın teşbihden ol bi-mişâli
- ولا يمتضى على الديان وقت 14 و احوال و ازمان بحال
Zemân ile zemin Hallâkınnın yok
Bilin mâzî vü istikbâl ü hâli
- ومستغنٍ الى عن نساء 15 وأولادٍ اناثٍ او رجال
Hudânın yok nisâ vü vâlideyni
Hem evlâdın inâşı vü ricâli
- كذا عن كل ذي عونٍ ونصر 16 تفرّد ذو الجلال والمالي
Hudânın hâceti yokdur naşîre
'Îânet istemez yok ittikâli
- يميت الخلق قهراً ثم يحيي 17 فيجزئهم على وفق الحاصل
Îmâte eyler eh-yâyı cemî'an
Yine ih-yâ edüp eyler suâli
- لاهل الخير جنات ونعمي 18 وللڪفار ادراك النڪال
Cihanda müslimûn ni'metde, küffâr
Dereklerde eder derk-i nekâli
- ولا يفتي الجحيم ولا الجنان 19 وما اهلها اهل الانتغال
Fenâ bulmaz ebed Cennet Cehennem
Hem olmaz ehlinin hiç intikâli
- يراه المؤمنون بغير كيف 20 وادراكٍ وضربٍ من مثال
Görürler mü'minûn Allâh'ı bî-keyf
Velî idrâk olunmaz yok mişâli
- فينسون النعم اذا رأوه 21 فيا خسران اهل الاعتزال
Görenler, Cenneti eyler ferâmûş
Görün husrân-i ehl-i i'tizâli

- وما أن فل يصلح ذواقراض 22
 على الهادى المقدس ذى التمام
 Değildir Vâcibe işlâh vâcib
 Nice isterse halk eyler fi'âli
- وفرض لازم تصديق رسل 23
 واملأ كرام بالتوالى
 Bize farz oldu tasdik-i melâik
 Rûsûlde daği yok kızb ihtimâli
- وختم الرسل بالصدر الملى 24
 نبى هاشمى ذى جلال
 Nebiyy-i Hâşimî Hâtmu 'r-Rûsûldür
 Daği mişbâhdır nûr-i cemâli
- امام الانبياء بلا اختلاف 25
 وتاج الاصفاء بلا اختلال
 İmâm-i enbiyâ ser-tâc-i 'âlem
 Cihanda ol giderdi ihtilâli
- وباقى شرعه فى كل وقت 26
 الى يوم القيامة وارتحال
 İlâ-yevmi 'l-Kiyâme şer'î bâkî
 Anın dininden olmaz dehr hâli
- وحق امر معراج وصدق 27
 فيه نص اخبار عوال
 Muhaqqak şiddir İsrâ vü Mi'râc
 Var anda naşş-i aḥbâr-i 'avâlî
- وان الانبياء لنى امان 28
 على الصيان عمدا وانزال
 Cemî'-i enbiyâ ma'sûmlardır
 Ma'âşî 'amdi yok hem in'izâlî
- وما كانت نبيا قط اذى 29
 ولا عبد وشخص ذو احتمال
 Müennes yâ muḥanneş yâ memâlik
 Nübüvvet mülkine olmadı vâlî
- وذو القرنين لم يعرف نيا 30
 كذا القمان فاحذر عن جدال
 Değil Luḫmân u Zü 'l-Ḳarneyn ma'rûf
 Nübüvvetle, sakın etme cidâli
- وعيسى سوف يأتى ثم يتولى 31
 لدهال شقى ذى خبال
 İner 'İsâ semâdan şer'imizle
 Şaḳî Deccâle komaz ol mecâlî
- كرامات الولى بدار دنيا 32
 لها كون قيم اهل النوال
 Kerâmet evliyâyâ mevhabetdir
 Hudâ anlara verir bu nevâlî
- ولم يفضل ولى قط دهرأ 33
 نيا او رسولا فى احتمال
 Velî hergiz Nebiden afdal olmaz
 Resûle râciḥ olmaz intihâlî
- وللمصدق رجحان جلى 34
 على الاصحاب من غير احتمال
 Ebû-Bekr afdal-i aşḥâbdır bil
 Gönülde kalmasın şekk ihtimâli
- وللعاروق رجحان وفضل 35
 على عثمان ذى التورين عال
 'Umer Fârûḳ-i Ḥaḳdır ḳadri oldu
 Anın 'Uşmân-i Zi-'n-Nûreyne 'âlî

- و ذوالنورین حقاً كان خيراً 36 من الكرار في صف القتال
Yine 'Uşman mufaddaldır 'Aliden
Ki eyler münhezim şaff-i kîtalî
- وللكرار فضل بعد هذا 37 على الاصحاب طراً لا تبال
Kalan aşhâbdan afdal 'Alîdir
Bu tertîb üzre söyle, lâ-tubâlî!
- وللصدقة الرجحان فاعلم 38 على الزهراء في بعض الحلال
Peyem-ber duşteri Zehrâdan efzûn
Denir Şiddîkanin ba'zı hîşâlî
- ولم يلن يزيداً بعد موت 39 سوى المكثاري الاغراء غال
Yezîde ba'de mevtin la'net etmez
Meğer ol kim ola îğrâda gâlî
- وما المقتول مقطوعاً عليه 40 بلا رب ايا اهل المقال
Ecel kaç' eylemez kâtil bi-lâ-şekk
Hâkîkat ehlinin budur mağâlî
- وإيمان القلبد ذو اعتبار 41 لانواع الدلائل كالنصال
Kabûl-i Hâkîdir îmân-i muğallid
Delâil var bûna nâfîz nişâlî
- وما عذر لدى عقل مجهل 42 بخلاق الاسافل والاعالى
Değildir cehl ile ma'zûn 'âkîl
Eğer çözmezse gafletden 'îkâlî
- وما إيمان شخص حال بأس 43 بمقول لنقد الامتثال
Değil îmân-i be's elbette mağbûl
Çü yok îmanda emre imtîşâlî
- وما افعال خير في حساب 44 من الايمان مفروض الوصال
Değil a'mâl-i hayr îmanda dâhil
Egerçi farz ise anın vişâlî
- ولا يقضى بكفر ارتداد 45 بغير او بقتل واختزال
Denilmez kâfir ü mürtedd ana kim
Zinâsı var ya katl ü ihtizâlî
- ومن ينو ارتداداً بعد دهر 46 يصبر عن دين حتى ذا انسلال
O kim âtîde eyler küfre niyyet
O dem dîninden eyler insilâlî
- ولفظ الكفر من غير اعتقاد 47 بطوع رد دين باغتفال
O kim cehl ile tav'an söyleye küfr
Olur dîn reddi anın îğtifâlî
- ولا يحكم بكفر حال سكر 48 بما يهذى ويلغو باربعال
Olunmaz mest-i bi'temyîz ikfâr
Sayılır lâğve anın irticâlî
- وما المدوم مرئياً وشيناً 49 لنقد لاح في يمن الهلال
Değildir şey'ü mer'î emr-i ma'dûm
Görür'mi bedr kimse nev hilâlî
- وغيران المكون لا كفى 50 مع التكوين خذه لا كنجال

- Mükevven gayr-i tekvindir değıl 'ayn
Bununla 'aynüne et iktihâli
- و دنیا حدیث و الهیولی 51
عسیم الکون فاسمع باجندال
Muğarrerdır hüdûs-i mâ-siva 'llâh
Heyûlâ yokdur etme geç hayâli
- وان السحت رزق مثل حل 52
وان یکره مقال کل قل
Halâl ile harâme biz deriz rizk
Kâbûl etmezse ger bu kıli kâlî
- وفي الاجداث عن توحید ربی 53
سیلی کل شخص بالسؤال
Mağâbirde bi-emri 'llâh melekler
Ederler dîn-i medfundan suâli
- وللکفار والنفاق بضاً 54
عذاب القبر من سوء الثمال
Kamu küffâra ba'z-i chl-i fıska
'Azâb-i kabr olur yavuz fi 'âli
- حساب الناس ببدالیت حق 55
فکونوا بالتحرز عن ویال
Hisâbu 'n-nâs ba'de 'l-ba's hağdır
Sakin kesb etme esbâb-ı vebâli
- و یعطى الکتب بضاً نحو مینى 56
و بضاً نحو ظنیر والشمال
Küttüb vermekde bed' olur kiminin
Yemini, kiminin zahr ü şimâli
- وحق وزن اعمال وجرى 57
على متن الصراط بلا اهتبال
'Ameller vezni hağdır hem Şirâtı
Geçer mü'minler olmaz ihtibâli
- وللجنات والیران کون 58
عليها مرّ احوال خوال
Bu gün mevcûddur Cennât u Nirân
Geçüpdür andan ahvâl-i havâlî
- دخول الناس فی الجنات فضل 59
من الرحمن یا اهل المسالی
Duğûl-i nâs Cennâta keremdir
O Rağmandan eyâ chl-i ma'âli
- وذوالایمان لایبقی مقیباً 60
بشوم الذنب فی دار اشتمال
Muğîm olmaz 'azâb içinde mü'min
Günchle görse dâi-i işti'âli
- ومرجو شفاعة اهل خیر 61
لاصحاب الکبائر کالجبال
Şefâ'atle bi-izni 'llâh olur mağv
Kebâir kulsa pür deşt ü cibâli
- والدعوات تأثیر بلیغ 62
وقد ینفیه اصحاب الضلال
Du'ânın vâc te'sîr-i belîğ
Anı nefy eyler ol kim var dalâli
- لقد البست للتوحید نظماً 63
بدیع الشکل کالسحر الحلال
Geyürdüm nazm ile tevhide bir don
Gören görür anı sihr-i halâli
- یسلى القلب کالبشرى بروح 64
و یحی الروح کالماء الزلالان

Verir selvet beşâret gibi kâlbce Eder ihyâ-yi rûh âb-i zülâlî		
تعالوا جنس اصناف التال	65	فخوضوا فيه حفظاً واعتقاداً
Peş anı i'tikâd ile edin hîfz Bulasız tâ ki aşnâf-i menâli		
بذكر الخير في حال ابتغال	66	وكونوا عون هذا العبد دهرأ
Bu 'abdi zîkr-i hayr ile edin yâd Du 'âda eyledikde ibtihâlî		
ويعطيه السادة في المآكل	67	لعل الله يمنوه بفضل
Ola kim 'afv ede Mevlâ günâhın Ola mahtûm sa'd ile meâlî		
لن بالخير يوماً قد دعا لي	68	والحق ادعوا كل وقت
Benim her dem du'â-yi hayrim alur O kim bir gün baña ola du'âlî		

BAZI AÇIKLAYICI NOTLAR

1. beyt — Tevhîd: Lûgatte, "bir şeyin bir olduğuna hükmetme, onu bir diye bil me"dir; hakikat ehlinin istulâhında, "Zât-ı İllâhî'yi, fehimlerde tasavvur, vehim ve zihinlerde tahayyül olunan her şeyden tecrîd etme"dir. Başka bir bakımdan Tevhîd: "1—Allâh'ı rûbûbiyyetle tanıma, 2—vaḥdâniyyetle ikrâr etme, 3—O'nun benzerleri ve benzerliği tamamıyla nefyeyeleme" olmak üzere üç türdür.

(Ta.)

Radyo'daki dînî-ahlâkî konuşmalarımızın birinde Tevhîd'i: "Haḳḳ'ı birleme, ḥaḳḳ'ı birleştirme" diye izah etmiştik.

2. beyt — İlâh: Ma'bûd.

Ḥaḳḳ: Mâ-siva 'İllâh.

Evsâf-i kemâl ile mevsûf olmak: Eksilme ve zevâl bulma sıfatlarından müneczeḥ olmaktır. Evsâf-i kemâliyyeden mürâd, Cenâb-ı Haḳḳ'ın zâtî, ef'âlî, sübûtî ve selbî nu'ût-i celâliyye ve sıfât-i cemâliyyesidir.

Ḥaḳḳ (Yaratma): Mâtüridiyye'ye nazaran, Eş'arîler hilâfına, sıfât-ı ef'âldendir. Mâtüridiyye: "فانما كان خالقاً قبل ان يخلق الحق" = O yüceler yücresi (Allâh), ḥaḳḳ'ı ḥaḳḳ etmeden evvel de Ḥâlik idi." der. Ḥaḳḳ (Yaratma) mefḥûmu için Bkz. Safvet Kemâluddîn Y etkin, *Kelâmdan Tasavvufa*, İllâhiyat Fakültesi Mecmûası, 1953, sayı IV, s. 13 v.d.

4. beyt — الحير كله بيدك والسر ليس اليك = Hayr, bütünüyle yed-i kudretinde; şerr, sana karşı değil, yâ Rabbî!" (*Ḥadîs*)

Kâbîh: Şerrin sıfat-ı kâşifesidir.

Muḥâl: 1—«ما كان بعيداً عن الصواب عند أولى الالباب كالكتف والمصيبة» — من الافعال (AŞ.)

5. beyt — Sivâhu'daki zamîr, Zât'a râcî'dir. Zamîrin muzmer oluşu, "murâ'âten li-'l-edeb ve tenzihen li-'r-Rabb"dir. (AŞ.) Mütercim de bu nükteyi terceme nazâr-ı itibâra almıştır.

6. beyt — Zevâl: 'Adem ve fenâ (fânî olma).
7. beyt — eş-Şey': ما يجر منه — kendinden haber verilen.
 Cehmiyye, Allâh'a şey' denilemeyeceğine kâildir.
 Cihât-i sitt—Altı yön: Fevķ — Üst
 Taht — Alt
 Yemîn — Sağ
 Yesâr — Sol
 Emâm — Ön
 Half — Arka.
8. beyt — Müşebbihe ve Kerâmiyye, Cenâb-i Haķķ'a yön isnâd ederler.
 8. beyt — بصيرة: Eşyâyı idrâke yarıyan kalb nûru.
 İsm'in, müsemmâ'nin gayri olmaması mes'elesini, Tefsîr'inin mukaddi-
 mesinde Beyzâvî; Makşadü'l-Esnâ ft-şerhi Esmâ-i'l-Husnâ'sında Gazzâlî,
 etraflica izah etmiş bulunmaktadırlar.
9. beyt — Eskiler, Cevher'i: «الجزء المتجزى الذى لا يتجزى»; Cism'i: «هو المتجزى المركب من جزئين»
 «اسم جزء يتركب الكل منه ومن غيره» veya او أكثر من اجزاء محصورة»
 (AŞ.)
10. beyt — Haķķ: «sâbit» mânâsıdır.
 (= خال) : Ey dayı (=dayım) oğlu, denmesi okuyucuya ya-
 kınlık ifade etmek içindir.
11. beyt — İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e biri, «şarap içenin ardında namaz
 kılayım mı?» demiş, «Kur'ân mahlûktur, diyenin ardında namaz kıl-
 mam» cevabını vermiş.
12. beyt — Rabbü'l-'Arş: «Hâliķü'l-'Aış, mâlikü'l-'Arş» takdîrindedir. İzâfet, Rab-
 bü'l-Beyt terkibinde olduğu gibi şereflendirme gayesiyledir.
 «الرحمن على العرش استوى» âyet-i kerîmesi (XX. Tâhâ sûresi, 5. âyet) münâsebe-
 tiyle İmâm-i Mâlik, «istivâ' malûm, nasıl olduğu mechûldür.» demiş.
 Burada Kerâmiyye, Cehmiyye, Mücessime reddedilmektedir.
13. beyt — «Ahâli»den murâd, sünnet-i nebeviyyeye sâlik ve cemâat-i icthâdiyyeye
 dâhil olan zümredir.
 Rahmân, Allâh'a muhtaşş bir sıfat ismidir; Allâh kelimesi gibi, gayr
 için izâfetsiz istimal olunmaz.
14. beyt — Deyyân: Dîn'den me'hûzdur. Buĥârî'nin «ولانتفع الشفاعة عنده الا من اذله»
 âyetine (XX. Tâhâ sûresi 109. âyet) müteallik bâbda izâhına nazaran
 Esmâ-yi ilâhiyyedendir.
 Vaķt ve zamân, hemen hemen müterâdif ise de nâzım, birincisinde
 mu'ayyenlik, ikincisinde gayr-i mu'ayyenlik kasdetmiştir.
15. beyt — Bu beyt: Hz. Meryem'e zevcelik, Hz. 'İsâ'a oğulluk izâfe ve isnâd
 eden Neşâr'a'yı; Melâikeye Allâh'ın kızları diyen Mekke müşriklerini
 reddeder. AŞ. birinci mısra, «وقل رب المتزّ عن نساء» şeklinde olsaydı, daha
 müsib olurdu, demektedir.
17. beyt — İmâtê: İcâbât-i celâliyyeden,
 İhyâ: tecelliyyât-ı cemâliyyedendir.
 Bazı nüshalarda «طرا» yerine «قبرا» kelimesi görülmüştür.
 «يعتبرهم جميعاً عند النسخة الاولى ثم يجمعهم جميعاً عند النسخة الثانية وما بينهما اربون يوماً فحينئذ
 يقول الله تعالى لمن الملك اليوم فلا يجيبه احد فيجيب بذاته تعالى بقوله لله الواحد القهار»

Bu beytte, ba'şe, haşre, neşre, cezâya delâlet vardır. (AŞ.)

“على طريق الاجمال بغير ظلم = على وفق الحصال” (AŞ.)

18. beyt — ادراك kelimesini idrâk veya edrâk okumak mümkündür. Hoca merhûm, ikincisini tercih etmiştir. ادراك — Edrâk: ان التافئين في الدرك الاسفل «ان التافئين في الدرك الاسفل» âyet-i kerîmesinde (IV. Nisâ' sûresi, 144. âyet) geçen درك — derek kelimesinin cem'idir.

19. beyt — Bazı nüshalarda 2. musrâ “وما اهلوا اهل انتقال” sûretindedir.

20. beyt — Hazret-i Peygamber, «الذين احسنوا الحسنى وزيادة» âyet-i kerîmesindeki edip Nebiyyi tasdik etmek Cennetle, زيادة yi rû'yet-i ilâhiyye ile tefsir buyurmuştur.

21. beyt — Mu'tezile, “آله يرى ولا يرى — İnnehu yerâ ve lâ-yürâ: Allâh görür, görülmez” der.

Ehl-i sünnet, onlar için “ولو دخلوا الجنة يكونون محروماً من الرؤية الجلالية” Cen-net'e güseler bile rû'yet-i celâliyyeden mahrûm olurlar,” demişlerdir.

23. beyt — Resûl kelimesi beyte, mutlak mânâsiyle alınmıştır. Yoksa, Resûlü tasdik edip Nebiyyi tasdik etmek vârid değildir.

Melek: Cism-i lâtf-i nûrânîdir. Ne, Vâridât sâhibinin zu'mettiği gibi, kuvâ-yi unsuriyye ve felekiyyedir; ne de ba'zı mutasavvifinin kâil olduğu gibi, mücerred kudret ve kuvvet-i ilâhiyyedir. Meleklerle îmân: şurût-i îmâniyye, kuyûd-i ikâniyye, 'uhûd-i irfâniyye, nusûs-i Kur'âniyye cümlesindendir. Münkirlere izhâr-i delâil zımnında te'vil yoluyla berâhîn-i 'akliyye serdi, rûhun başderdidir. Melek, mahz-i kudret ve kuvvet ad-dedilemez. Kudret-i hakîkiyye ve kuvvet-i hakîkiyye Qâdir-i muktedir ve Kaviyy-i 'Azîz'e muzâfır. Onun ne 'aynidir, ne gayridir. Halbuki melek, O'nun 'ayni değildir, ancak ve ancak gayridir. Gayre 'ayniyyet izâfesi ise şîrktir, yani, ebedî çîrktir. Sûretü'l-Kâdir'de “يَزَلُ الْمَلَكُ” buyruluyor. Bu, Melâike'nin seyyâliyyet-i gaybiyye, cevvaliyyet-i sırriyye ile emr-i inzâl'i yerine getirdiğine, fi'l-i tenezzül'ü ifâ ettiğine delildir. İnzâl ve tenezzül, harekî bir mâhiyyet arzeder. Müeyyidi, Sûretü'n-Nahl'deki “يَزَلُ الْمَلَكُ” dir (2. âyet) ; Sûretü'l-Enbiyâ'da melekler için “عِبَادٌ مَكْرُومُونَ” deniliyor. (26. âyet) 'İbâda, me-câzen olsa dahi kuvvet, kudret denemez. Bakara (30, 31.), A'râf (11.) Sûrelerinde melâike, hitâb-i ilâhiye muhâtab oluyorlar. Kudret-i rebbâniyye'nin, muhâtab-i Qâdir-i Kayyûm olması vârid değildir. İsrâ' (61.), Tâhâ (116) Şâd (71.) Sûreleri bunu teyid ediyor. En'âm Sûresinde (60.) melâike “hafaze” sûretinde tavsîf buyruluyor. Kâf Sûresindeki “عَنِ الْمَعِينِ وَعَنِ الْجَمَلِ قَبِيدَ” (17. âyeti gayet vâzihtır. Âl-i 'İmrân Sûresinin, Bedr gazâsında üçbin meleğin imdâda geldiği yolundaki şâhâdeti malûm. (123, 124.) Sûretü'l-Fâtîr (1.)de melâike-i kirâm “اولى

اجنحة مثنى وثلاث ورباع — ikişer, üçer, dörder kanadlı” diye anlatılıyor.

Bütün bunlar, kâfi ve vâfi delildir. (Bir zâta verilen notlardan)

Bazı nüshalarda بالتوالى yerine بالتوالى var. 32. beytte نوال geçtiğine göre

بالتوالى olmalı.

24. beyt — Sadr: bir şeyin evveli mânâsına da gelir. Bu tabîrle, HZ. Peygamber'in, resûllerin şuhûden âhiri olduğu gibi, vücûden de evveli olduğuna îmâ edilmiştir. Zâten, “كنت نبياً وآدم بين الماء والطين” — Âdem, henüz su ile

balçık arasında iken, ben Nebiyy idim” hadîsi de bunu müeyyiddir.

Hazret-i Peygamber için, Zû-cemâl denilmesi, “وما ارسلناك الا رحمةً للعالمين” âyet-i kerimesi (XXI. Enbiya’ sûresi, 107. âyet) delâletiyle “رحمة الرحمة” olmasındandır.

“رحمة الرحمة” tabiri, “ولكن رسول الله وخاتم النبيين” âyetiyle (XXXIII. Ahzâb sûresi, 40. âyet) “رحمة النبيين” hadîslerine işârettir.

25. beyt — “امام الانبياء” tâbirinde Hazret-i Peygamber’in Mi’râc gecesinde Mes-cid-i Akşâ’da veya semâda ervâh-i enbiyâya imâmet ettiğine, yahud ukbâda enbiyâya takaddüm eyliyeceğine işaret vardır.
“اصغى”: Evliyâdan başka, şühedâ, erbâb-i takvâ, gerçek ulemâ ve ‘urefâyâ da şâmilidir.
26. beyt — İslâm inancına göre Dîn-i Ahmedî, nâsihtir, Kıyâm’a kadar gayr-i mensûhtur. “Fi-küllü vaktin” kayinde, neşî inkâr eden Cehmiyyeye cevâb vardır.
Mi’râc: Hâkîkat-i Ahmediyye’nin mâddeden ma’nâya taşması, zemân ve mekân sınırını aşmasıdır, denilebilir.
28. beyt — Cumhûr, enbiyânın yalnız ‘amden değil, sehven de ‘isyândan emânde olduğuna kâildir. (Ebû-İshâk, Şehristânî, Kâzî. İyâz, Sübkî).
“el-Enbiyâ’u ma ‘şûmûn” va ‘l-evliyâ’u mahfûzûn” denmiştir. Bu itibarla enbiyâ kayd-i ‘izâlden berî, evliyâ ise selb-i velâyetten gayr-i emîndir.
29. beyt — Sa ‘dû’d-Dîn Efendi, “zu-‘fti ‘âl”i: “muhanneş” diye terceme etmiş. İfti ‘al’e: sihr, kızb mânâsı verenler de var. (AŞ.)
33. beyt — Bkz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, *Tasavvufa dâir*, İlâhiyat Fakültesi Mecmûası, sayı IV, 1953, s. 36.
37. beyt — لا لبال yerine لا لبال (= لا لبال) : böbürlenme!
39. beyt — Bazı metinlerde ولم تكن
40. beyt — MT’de 2. mısra’ الضلال أصحاب الشكلindedir.
41. beyt — Mâtürîdiyye’nin, mukallidin imânına i’tibâr etme husûsunda gösterdiği müsâmeha, dinde yûsr ifâde eder. (Bu mevzûda hazırladığımız bir yazı bitmek üzeredir) Taklîd, burada tahkîk’in zıddı olmakla beraber, ihlâs-i tâmm ve teslimiyyet-i kâmile ile müterâfık bulunmak lâzımdır.
42. beyt — Meleklerle şehvetsiz ‘akl; behimelere ‘aklsız şehvet; Âdemoğullarına da hem ‘akl, hem şehvet verildi. Şehveti ‘aklına galebe eden behimîyyete, ‘aklı şehvetine üst gelen de melekiyyete yaklaştı. (AŞ.)
Vahdâniyyet-i ilâhiyyeye delâlet eden âyât-i rabbâniyye üçtür: 1) Âyât-i Kûr’âniyye, 2) Âyât-i enfûsiyye, 3) Âyât-i âfâkiyye.
43. beyt — Hâl-i be’s; hayâtın ye’s hâlidir ki sekerât ândır.
44. beyt — Bazı muhakkiğin, ef’âl-i hayrin imân-i kâmile dâhil olduğuna kâildir.
45. beyt — İhtizâl: Gayrin mâlini alma veya çalma.
47. beyt — Bâ-i cârre: “tav”de ma’fiyyet, “iğtîfâl”de sebebiyyet içindir.
48. beyt — “السكران هو الذي لا يعرف الرجل من المرأة عند أبي حنيفة” — Ebû-Hanîfe’ye göre sarhoş, erkeği kadından ayırd edemeyecek derecede içmiş olandır. (AŞ.)
49. beyt — Fih: fehm; Faķih: fehîm.
52. beyt — Maķâl: kavîl veya maķûl.
Kaķil: Buğz ve adaķet eden.
53. beyt — Şehidlerin, tâ’ûna, koleraya uğrıyanların kabirde suâlden istisnâ edileceklerine dâir bazı hadîşler vardır.

54. beyt — Bazı metinlerde, بِفَا yerine بِفَا ise de bizce yanlışır. Fî'âl şerr için;
Fe'âl hayr için kullanılır.
57. beyt — İhtibâl: yalan, dolan.
58. beyt — Ahvâl: hâl veya havl'in cem'idir.
59. beyt — Bazı nüshalarda اَمَال yerine اَمَال denmiştir.
Hoca merhumun tercemesinde bu beyt yoktur. Nazmını biz ilâve ettik.
60. beyt — Kelimesi yerine bazı nüshalarda الاشغال denilmiştir.
Havâli: hâli veya hâliye'nin cem'idir.
64. beyt — Rûhu mevt-i cehliden diriltlen 'ilm'dir. (AŞ.)

Kasîde, vezn i 'tibâriyle Bahr-i Vâfir'dendir. Ma'lûmdur ki bu Bahr'in vezni, 1. ve 2. mısra'lar da üçerden cem'an her beytte 6 şar Müfâ'aletün (. . . -)den terek-küb eder. Lâkin, esâsen Türk, Fars, ve Urdu nazmlarında bulunmayan bu şekl, 'Arabcada da tâm olarak kullanılmaz. Kaţf (İstilâhtur; erbâbınca ma'lûmdur) yo-liyle

Müfâ'aletün/Müfâ'aletün/Fa'ülün
Müfâ'aletün/Müfâ'aletün/Fa'ülü
(. . . -/. . . -/. . . -)
(. . . -/. . . -/. . . -)

şeklini alır¹⁷. 'Arûz ve zarbierindeki değışiklikler dolayısıyla Kasidenin mısra'larının çoğu "Mefâ'ülün/Mefâ'ülün/Fa'ülün=Fa'ülü (. - -/. - -/. - -)" veznine in-kılâb etmiştir. Bu vezn, bölümlerinde hiç bir tahavvüle uğramaksızın Türkçe, Farsça ve Urduca şiirlerde de kullanılır. Bununla berâber :

III. beytün 1. ve 2.; VIII., X., XII. beytlerin 2.; XIX., XX., XXI. beytlerin 1.; XXII., XXV. beytlerin 1. ve 2.; XXVI. beytün 2.; XXVIII., XXXII. beytlerin 1.; XLI. beytün 1. ve 2.; XLII. beytün 2.; L. beytün 1.; LV., LVII. beytlerin 2.; LXI. beytün 1. ve 2.; LXVII. beytün 2. mısra'larında vezn Mefâ'ülün/Müfâ'aletün/Fa'ülün (. - -/. - -/. - -); XVI. beytün 2.; XLVIII. ve LXII beytlerin 1. mısra'larında da Müfâ'aletün/Mefâ'ülün/Fa'ülün (. - -/. - -/. - -) şeklindedir. Maamâfih. Kasidemizde vezn zarûretiyle ba'zı i'râb fedâkârhıklarında da bulunulmuştur: VIII. beytün 1. mısra'ında "ke'l-çşâ" — كلالشياء kelimesinde "çşâ — اشياء"nın¹⁸; XIX. beytün 2. mısra'ında "ehl—امل"ın başlarındaki hemzelerin hemze-i vasl olması gibi.

Tedkikinden anlaşılabacağı ve yukarıda da kaydedilmiş bulunduğu vechile işbu Lâmiyye-i Kelâmiyye, İslâm âleminde münteşir bulunan Mâtürîdiyye 'akâ'idini câmi' dir. Bu 'Akâ'id, Umer b. Muhammedi'n-Neseff'nin, müteaddid şerhleri, terceme-leri bulunan el-'Akâ'idü'n-Neseff'iyye'sinde de cem' olunmuştur. Mevzû'un, genç oku-yucular tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için mezkûr eserin muhtevâsını aşağıda telhîs etmeyi fâideli ve lüzümlü gördük¹⁹:

"Hakk ehli, Sofestâiyye zümresinin 'aksine olarak, "Eşânın hakâyiki sâbittir; değışmez" dedi.

Hakk için 'ilm vâsıtaları (esbâbı) üçtür:

Esen hâsseler (Havâss-i Selîme),

¹⁷ Ed.

¹⁸ Pek çok yazma ve basma nüshalarda böyle ise de AŞ de, bu kelimenin bazı nüshalarda "كاشياء — ke-çşâ's" veya "كشيء — ke-şey'in" süretinde görüldüğü kaydedilmektedir.

¹⁹ Bkz. Not. 9.

Doğru haber (Haber-i şâdık),

'Akl.

Hâsseler beştir :

İşitmek, görmek, koku almak, tadmak, dokunup yoklamak.

Bu hâsselerin herbiri, ne içinse onu yapar.

Haber iki nev'a ayrılır: Biri *Müteddir haber*'dir ki yalan üzerine uyusmaları düşünlümiyen bir yığınm sözlerine dayanır; geçen zamanlarda gelip geçmiş meliklerle uzak ülkeleri bilmek gibi ki zarûrî 'ilmi gerektirir.

İkincisi mu'cize ile te'yîd edilmiş *Talavaş* (Resûl) *haberi*'dir ki istidlâlî 'ilmi gerektirir. İstidlâlîle sübût bulan 'ilm, yaqîn ve sübût husûlû husûsunda, zarûrî 'ilm gibidir.

'Akl'a gelince o da (esen hâsseler, doğru haber gibi), 'ilm vâsıtasıdır.

Her şeyin, kendi bölüntüsünden (cüz'ünden) daha büyük olduğunu bilmek gibi delilsiz sabit olan 'ilm, zarûrî; istidlâl ile sübût bulan 'ilm ise iktisâbîdir. Haqq ehli kaunda ilhâm (kalbî sünûhât), bir şeyin sahîh tanınmasına sebep teşkil etmez.

Bütün bölüntüleriyle 'âlem, sonradan olmadır. O hâlde, 'âlem *a'yân* ve *a'râz*'dir. *A'yân*: zâtiyle kâim olan şeydir. Ya mürekkeb olur ki *cism*'dir; yahut cevher gibi gayri-mürekkeb olur ki, *bölünmez bölüntü* (cüz'-i lâ-yetecezzâ)dür.

A'râz: renkler, kıvımdama, durma; birleşme, ayrılma'dan ibâret) kevn'ler (ekvân), tadlar, kokular... gibi kendi zâtiyle kâim olmıyan, cisimlerde ve cevherlerde hudûs bulan şeydir.

'Âlemi ihdâş eden o Vâhid, Qadîm, Hayy, Qâdir, 'Alîm, Semî', Başır, Şâ'î ve Mürîd olan Allâh, ne 'arâz'dır, ne cism'dir, ne cevherdir, ne müşavverdir, ne mahdûddur, ne ma'dûddur, ne bölümlenendir, ne bölünendir, ne cism ile cevherden terekküb edendir, ne tüketiyte uğrıyandır; mâhiyyetle, keyfiyyetle vâsf olunmaz. Ne mekânda yerleşir; ne üzerine zamân aşar. Bir şey O'na benzemez; 'ilminden ve kudretinden dışarıda bir şey kalmaz.

Zâtiyle kâim ezeli sıfatları vardır ki ne özdür, ne özgedir. Bu sıfatlar: 'ilm'dir, hayâtır, kudret ve kuvvet'tir, sem'dir, başarı'dır, irâde ve meşîet'tir, fi'î'dir, yaratma'dır, rizk verme'dir, kelâm'dır. O, kelâmla mütেকellimdir. Haqq'ın ezeli sıfatı olan kelâm, harf ve ses cinsinden değildir. Susmağa ve konuşmamağa mübâyındır. Allâh, o sıfatla mütেকellimdir; emredici, nehyedici, ve haber vericidir. *Qur'an*, Allâh kelâmıdır; mahlûk değildir. O, mushaflarımızda yazılı, kalblerimizde saklıdır; dillerimizle okunmuş, içlerine hulûl etmeksizin kulaklarımızla dinlenmiştir.

Tevkîn, Allâh'ın ezeli sıfatıdır; Allâh'ın, 'âlemi ve var olma vaktinde, bölüntülerinden her birini var etmesidir. Tekvîn bize göre ²⁰ mükevvên'in gayridir.

Allâh'ı görmek, 'aqlen câiz, nakl'ce vâcibdir. Mü'minlerin. Öte-dünyâda Allâh'ı görmeleri gerektiğine dair sem'î delîl vârid oldu. Allâh, mekânda olmaksızın, karışdan yönelmeksizin, ısıntı ulaşmaksızın; onunla, gören arasında bir mesâfe husûle gelmeksizin, görülür.

Allâh, kulların küfr ve imân, tâ'at ve işyân cümlesinden olan fi'llerinin yaratıcısıdır. O fi'ller, Allâh'ın irâdesiyle, meşîetiyk, hükmiyle, kazâsiyle ve takdiriyledir. Kulların, (yapmaları hâlinde) gevâb görecekları, 'azâb görecekları birtakım ihtiyârî fi'leri vardır. İyi olanları Allâh'ın rizâsiyledir; çirkin olanları ise rizâsiyle değildir. Kulun güç yetirmesi fi'î iledir; o da kudretin, kendisiyle fi'î husûle gelen haqqikatidir. Güç yetirme adı alması, 'uzuvların, âletlerin, vâsıtaların (sebeplerin) selimliğine

²⁰ Mâtürîdiyye.

meşrûttur. Teklîfin sahilîliği bu güç yetmeye dayanır. Kula, kaldıramıyacağı şey teklîf olunmaz. İnsânın dövmesi 'akabinde dövülende husulê gelen ağrıma, kırması 'akabinde sırçada vukûa gelen kırılma ve buna benzer her şey Allâh'ın mahlûkudur. Ağrıma ve kırılma...nın yaratılmasında kulun sun'u yoktur. Öldürülen, kendi ecebiyle ölüdür. Ölü ile kâim olan ölüm, Allâh'ın mahlûkudur. Eccl, tektir. Başka çâre olmadığın takdîrde haramdan, açlık geçinciye kadar yemek halâldir. İster halâl olsun, ister haram olsun, herkes kendi rızkını elde eder. İnsânın, başkasının rızkını yemesi tasavvur olunmaz. Allâh, istediğini dalâlete, istediğini hidâyete ulaştırır; olan, kula uygun düşendir. Bu, Allâh üzerine vâcib değildir. Ba'zı kâfirler ve ba'zı 'âmî mü'minler için kabır 'âzabı, kabrde tâ'at ehlinin ni'mete mazhariyyeti, yine kabrde her ölüden suâl sorulması sem'î delîllerle sâbittir. Ba'ş haktır. Vezn haktır. Şevâb ve günâhun yazılması haktır. Süâl haktır. Havz haktır. Şîrât haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Cennet ve Cehennem, meycûddurlar, bâkîdirler, fenâ bulmazlar; içindekiler de fenâ bulmazlar. Büyük günâh, mü'min kulu îmândan çıkarıp küfre sokmaz. Allâh, kendine şîrk koşanı yarlıgamaz. İstedîğinin şîrkten başka suçunu yarlıgar. Haramı halâl saymak kabîlinden olmadıkça küçük günâhı üzerine 'ikâb; büyük günâhtan 'afv, olabilir. Haramı halâl saymak küfrdür. Resûllerin, Allâh'ın hayırlı kullerının büyük günâhı hakkında şefâ'at etmeleri sâbittir. Mü'minlerden, büyük günâh işleyenler, ebediyen Cehennemde kalmazlar. İmân, Allâh'tan geleni tasdik ve onu ikrârdan 'ibârettir. 'Ameller, hadd-i zâtında artıp eksilir; imân, ne artar, ne eksilir. İmân ve İslâm birdir. Kuldan tasdik ve ikrâr bulununca, onun ben şeksiz mü'minim, demesi doğrudur.

Gönengin (Sa'id'in (kara-yazılı) şağı; kara-yazılının gönengin olduğu olur. Değiştirme (Tağyir), gönenginliğe erdirmе, kara-yazılılığa düşürmenin gayr'inde, gönenginlik ve kara-yazılılık üzerine cereyan eder; her ikisi (gönenginliğe erdirmе, kara-yazılılığa düşürme) de Allâh'ın sıfatlarıdır. Allâh'ın zâtı ve sıfatları değişmez.

Resûl göndermede hikmet vardır. Allâh, şeksiz, insândan insâna elçiler yolladı; dîn ve dünya işlerinden muhtâc olduklarını insânlara açıkladı. Kendilerini, 'âdetleri bozucu mu 'cizelerle te'yid etti. Yalavaçların evveli Hz. Âdem, sonuncuları da Hz. Muhammed'dir. Her ikisine de selâm olsun! Ba'zı hadîşlerde sayıları rivâyet olundu. Yaraşık olan, adlandırmada sayıya bağlamamaktır. Şübhe yok ki Allâh, (Hazret-i Peygambere) "Onlardan, sana kıssalarını anlattığımız ve kıssalarını anlatmadığımız zâtlar vardır" buyurdu. Onlardan olmıyanları onlara katma, onlardan olanları onlardan saymama mülâhazasıyla sayı söylemede güven yoktur. Hepsi Allâh'tan haber getirip emir tebliğ ediciler, doğru söyleyip öğüt ve ricilerdir. Yalavaçların efdali Hazret-i Muhammed'dir. Melekler, Allâh'ın, emriyle iş görücü kullarıdır. Ne erkek, ne dişi diye vasf olunmazlar. Allâh'ın, peygamberlerine indirdiği, işlerinde kendi emrini, nehyini, va'dini, va'dini belirttiği kitâbları vardır.

Hazret-i Peygamber'in, uyanıklık hâlinde kendi karaltısıyla göğе, sonra da Allâh'ın dilediği yücelikler âlemine ağması (mi'râc'ı) haktır.

Evlîyânın kerâmetleri haktır. Az müddette uzak mesâfenin kat' olunması; hâcet hâlinde, yiyecek, içecek ve giyecek şeylerin belirmesi; su üzerinde ve havâde yürünmesi; taşın, ağacın söz söylemesi; yahud daha başka şeylerin vukû' bulması cümlesinden kerâmetler, 'âdeti bozma yoluyla zuhûra gelir. Velînin gösterdiği kerâmet, imân ettiği resûlün mu'cizesidir. Diyanetinde muhişk olmadıkça velî kerâmet gösteremez. Velînin diyaneti, kendi resûlünün risâletinin hakkolduğunu ikrâridir.

Yalavaçlardan sonra insânların afdali Ebû-Bekr^ı 's-Sıddîk, sonra 'Umere'l-Fârûk, sonra 'Usmân' Zi'n-Nüreyn, sonra da 'Alî'dir. Kendilerinden Allâh râzı olsun! Halîfelikleri de bu tertîb üzere 30 yıldır. Bundan sonrası pâdşâhlık ve begliktir. Müs-

lümânlarla kendilerine müteâllik hükümleri tenfiz edecek, şer'î hadleri yerine getirecek, Cumu'a ve Bayram namazlarını kıldırarak (veya kıldırtaarak), kullar arasında vukû'a gelen münâzu'aları kesecek, huşûka müteallik tanıklakları kabul edecek, velîleri olmayan küçükleri evlendirecek, ganîmetleri üleştirerek bir öncü (imâm) lâzımdır. Gerekir ki imâm olan zât görünür ola; ne gizlenir, ne gözlenir olmıya. İmâm Kureyş'den olur, başkalarından olamaz²¹. İmâmet, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına mahsûs ve münhasır olmaz²². İmâmın, zamânı insanların efdali olması da lâzımgelmez. Ancak, ahkâmı yerine getirmeğe, İslâm dîninin hadlerini korumağa ve mazlûmun hakkını zâlimden almağa muktedir olmalıdır. Fâşik diye, zâlim diye 'azlolunmaz²³.

Her tâ'at ve fücûr ehlinin ardında namaz câiz olur. Her tâ'at ve fücûr ehlinin cenâze namazını kılarız.

(Eshâbî, ancak hayır ile anarız. 'Aşere-i mübeşşere'nin (Hz. Hz. Ebû-Bekr, 'Umer, 'Uğmân, 'Alî, 'Abdû'r Rahmân, Tâhâ, Zübeyr, Sa'd, Sa'îd Ebû-'Ubeyde'nin), sağhklarında Cennetle müjdelendiklerini biliriz. Gerek yolcu olma, gerek bulunulan yerde kalma hâlinde çedik üzerine mesh olunur. Hurma sırası (sarhoşluk vermezse) harâm değildir.

Velî, yalavaçlar derecesine erişemez. Kul, kendinden emr ve nehyin artık düşeceği bir dereceye ulaşamaz.²⁴

Naşşlar, dış ma'nalarına göre tefsir olunur. Bunlardan dönüp bâtınîlerin iddî'â ettikleri ma'nalara yönelme ilhâddır, küfrdür. Naşşları redd, küfrdür. Ma'şiyeti hâlâl sayma küfrdür. Allâh'tan umut kesme küfrdür. Allâh'tan emân almış görüne küfrdür. Gaybden verdiği her haber dolayısıyla kâhini tasdik etme küfrdür. Ma'dûm olan, bir şey değildir.

Dirilerin ölümler için du'â etmelerinde, sadağa vermelerinde, berikilere fâide vardır. Allâh, du'alara icâbet eder; hâcetleri giderir. Deccâl'in, Dâbbetü'l-'Arz'ın zuhûru, Ye'cûc ve Me'cûc'un hurûcu, Güneşin batıdan tultu'u... cümlesinden eşrât-i sâ'ate (kıyâmet 'âlâmetlerine) dâir Hazret-i Peygamber'in, verdiği haber haktr.

Müctehid²⁵ olur ki yanılır, olur ki isâbet eder.

İnsânların peygamberi meleklerinkinden, meleklerinki de 'umûmiyyetle insânlardan, 'umûmiyyetle insânlarsa 'umûmiyyetle meleklerden üstündür.

Şalât ve selâm, Efendimiz Muhammed Muştafâ'ya, O'nun yakınlarına ve dostlarına!"

^{21,22} İmâmet'in Kureyş'e inhisâr ettirilmesi keyfiyetini, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına tahsis olunmamasından da anlaşılabilecek vechile, 'Akâid'in yazıldığı zamanın ve muhitin siyasi icâblarıyle izâh etmek mümkündür. "ان اكرمتم عند الله اكرمتم الله — İnne ekremeküm 'inde 'İlâhi etkâküm" (XLIX. Hucurât sûresi, 13. (âyet) diyen, türlü türlü kavimlere kucak açan dinin ve bu cihan-şümûl dîni tebliğ buyuran zâtın, devlet reisliği demek olan imâmeti, kendi kavmi olsa bile Kureyş'e tahsis etmiyeceği ve imâmet asırlardan beri Kureyş'den olmyanlarda bulunduğuna nazaran vâkıdın "Nebiy-i sâdk"ı aslâ tekbiz eylemiyeceği şüphesizdir.

²³ İşte uzak mâzide İslâm âlemini perişân eden âmillerden biri!

²⁴ "واعبدوا ربك حق بآياتك البينة" — Sana yakın gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!" (XV. Hicr sûresi, 99.) âyetindeki "yakın"ı birçok müfessirler ölümlle izâh ederler. Nitekim âyetin muhâtab-ı aslısı, ölüncüye kadar ibâdetten, 'abdiyyetten, 'ubüdiyyetten fâriğ olmamıştır. Erbâb-i te'vîlden bazıların bu bâbdaki kavilleri 'aklen ve naklen muteber değildir.

²⁵ Müctehid: "Bir hükm-i şer'î-i zannîye ulaşma hususunda mâddî ve ma'nevî olanca gücünü bezelen fıkıh ehli" ne derler. " (صواب) Savâba delâlet eden emmâre ile savâbı taleb eden" diye de tarif olunabilir. Gazzâlî ve Âmidî, icihâdın tarifinde fakih kaydını zikretmezler. Bu hususta derli toplu malûmâtı İzmirli İsmail Hakkı Bey merhûmun '*İlm-i Fihlâf*' adlı eserinde bulmak mümkündür. İstanbul H. 1330ŞM. 1912, c. I, ks. I, s. 216 vdd.

Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye imâmlarının karşılıklı ihtilâfa düştükleri başlıca 'Aķâid meseleleri şunlardır :

1. Zât-Vücûd :
M — Zât, vücûdün 'aynidir.
E — Zât, vücûdû muktazîdir.
2. Vücûb :
M — 'Ademî, i'tibârî olmadığı gibi zâta munzam da değildir.
E — Bir emr-i i'tibârîdir; hâricde vücûdû yoktur.
3. Vücûd :
M — Vâcibü'l-Vücûd'ün zâtına munzam değildir.
E — Munzamdır.
4. Bakâ :
M — Vücûd-i müstemirdir; vücûda munzam değildir. (Eş'ariyye meşâyihinden bazıları da bu kanâ'attedir.)
E — Vücûda munzam bir sıfat-i vücûdiyyedir.
5. Kudret :
M — Allâh'ın sıfat-i ezeliyesidir.
E — Ta'allûku âmnda maktûrâta müessir bir sıfattır.
6. İrade :
M — Rîzâ ve mahabbeti gerektirmez.
E — Rîza gibi mahabbet de irâde demektir.
7. Sem' ve Başar :
M — Sem' sıfatı işitilen; Başar sıfatı görülen bir şeyin mevcûdiyyetine mütevakıftır.
E — İşitilen olmasa da Sem', görülen olmasa da Başar sıfatları mevcûddur.
8. Kelâm :
M — Qur'ân-i Kerîm, kavî keyfiyeti olmaksızın Allâh kelâmıdır.
E — Kelâm-i ilâhî (vahdet-i şahsiyye veya vahdet-i nev'îyye ile) emr-i vâhiddir.
9. Kelâm-i nefî :
M — İşitilmez.
E — İşitilebilir.
10. Tekvîn :
M — Allâh'ın ezeli sıfatıdır.
E — Değildir; bir emr-i i'tibârîdir.
11. Tekevvün-i eşyâ :
M — Eşyanın varlığı, "Kün!" emrine değil, tekvinlerine müte'allıktır.
E — Hâķķ'ın ezeli kelâmına müte'allıktır.
12. İsm (Ad) :
M — İsm, mefhûm olarak değil, hâric olarak müsemmanın 'aynidir.
E — İsm'in medlûlû, zâtın tâ kendisidir.
13. Kâzâ ve kâder :
M — Kâder, her şeyin Hâķķ tarafından ezelen güzellik — çirkinlik, yararlık — yaramazlık yönünden sınırlanmasıdır. Kâzâ ise ahkâmın inzimâmîyle fi'lden ibârettir.
E — Kâzâ, bir tertib-i hâşş üzere mevcûdâtın nizâmı için Allâh'ın gerekli ezeli irâdesidir. Kâderse o irâdenin vakt-i mahsûslarında eşyâya te'allûkünden ibârettir.
14. Mütешâbihât :

- M — Allâh'a, aslı ma'ûm, vasfı mechûl- el ve yüz isbâtı mümkündür. Vasfını idrâktan âciz olmak, aslı ibtâl etmeyi icâb ettirmez.
- E — El ve yüz, zâhirî mânâlarından, ya'ni el kudretten, yüz vücûddan, göz basardan, istivâ istilâdan, iki el kudret ve nüzûlden, ihsân ve 'a'âdan mecâzdir.
15. Tevfik :
- M — Teysir ve nusretten ibârettir.
- E — Tâ'at için kudret hâkîmetidir.
16. Mâ-lâ-yu'şâk teklîf :
- M — Allâh'tan gelmez.
- E — Câizdir.
17. Ef'âl-i ilâhiyyenin hikmeti :
- M — Ef'âl-i ilâhiyyeye lüzûm yoluyla bir hikmet terettüb eder.
- E — Bu hikmet lüzûma değil, cevâza mübtenîdir.
18. Hikmet sıfat-i ezeliyye midir? :
- M — İ'şkân ve ihkâm-i 'amel ma'nâsında hikmet, Allâh'ın ezeli sıfatıdır.
- E — Degildir.
19. Va'd—Va'id :
- M — Va'din ta'hallüfû gibi va'idin ta'hallüfû de mümteni'dir.
- E — 'İkâb, 'adldir; 'âşî onunla ürkütülür.
20. Fi'l-i ilâhiye çirkinlik izâfesi :
- M — Fi'l çirkin olsa bile Allâh çirkin iş işlemez.
- E — Allâh'ın fi'leri çirkinlikle tavsîf olunamaz.
21. Kâfirlikten 'afv, 'a'klen câiz midir? :
- M — Degildir.
- E — Câizdir.
22. Güzellik—Çirkinlik (Husn—Kubh) :
- M — 'A'kl, ba'zi şeylerin güzelliğini, ba'zi şeylerin de çirkinliğini idrâk eder.
- E — Ma'nâlar dışında 'a'kl, bir şeyin güzelliğini kavrayamaz.
23. 'A'klen vücûb-i îmân :
- M — İnsanlara resûl gönderilmemiş olsaydı bile, Allâh'ın varlığını, birliğini, hayât, 'ilm, kudret... gibi sıfatlarını, kendi 'a'kllarıyla idrâk etmeleri gerekirdi.
- E — Gerekmeydi.
24. Hâkîkat-i îmân :
- M — İmânın şartı lisânen ikrâr, kalben tasdik'tir.
- E — Kalbî tasdik kâfidir.
25. İmân artar, eksilir mi? :
- M — Ne artar, ne eksilir.
- E — Artar da, eksilir de!
26. Mu'kallidin îmânı :
- M — Sahîhdir.
- E — Degildir; bilgi de lâzımdır.
27. Nakli deliller kaç' ifâde eder mi? :
- M — Ba'zileri kaç' ve cezm ifâde eder.
- E — Kaç' ve yakîn ifâde etmez; ancak zânn bildirir.
28. İmân mahlûk mudur :

- M — Değildir.
E — Mañlûktur.
29. İmân ve İslâm :
M — İksisi birdir.
E — Ayrı ayrı şeylerdir.
30. Son nefeste imâna i'tibâr :
M — Son deminde kâfir olsa bile imân üzere olan, hâlde mü'mindir; son deminde imâna gelse bile kâfirlik üzere olan, hâlde kâfirdir.
E — Hâlde kâfir olsa bile son nefesini mü'min olarak veren mü'mindir; hâlde mü'min olsa bile son nefesini kâfir olarak veren kâfirdir.
31. Sa'âdet-Şakâvet tebeddül eder mi? :
M — Sa'id şakî, şakî de sa'id olur.
E — Olmaz.
32. İmânda istisnâ' :
M — Allâh isterse mü'minim, denilemez.
E — Denilebilir.
33. Resûller ve nebîler, intikâllerinden sonra haqîkaten mi, hükmen mi resûl ve nebîdirlir? :
M — Haqîkaten.
E — Hükmen.
34. Erkeklik nübüvvet şartı mıdır? :
M — Şartıdır.
E — Değildir. Meryem, Âsiye, Sâre, Hâcer, Havvâ... gibi, kadınlardan da peygamber gelmiştir.
35. Beşer-Melek afdaliyeti :
M — İnsân peygamberleri meleklerinkinden, meleklerin peygamberleri 'umûmiyyetle insanlardan, 'umûmiyyetle takvâ ehli insânlar, havâşş hâric olmak olmak üzere, 'umûmiyyetle meleklerden afdaldirlir.
E — İnsân peygamberleri meleklerden, melekler —enbiyâ' hâric olmak üzere— insanlardan, meleklerin 'avâm kısmı, insânların 'avâm kısmından afdaldirlir.
36. Haqîkî kudret, zıddeyne (iki zıdda) elverişli olur mu? :
M — Olur.
E — Olmaz.
37. Kulun kudreti :
M — Fi'lın aslı Allâh'ın kudret ve tekvîniyle; o fi'lın tâ'at veya ma'şiyete inkîlâbı kulun kudretiyledir.
E — Kulların fi'leri ancak, Allâh'ın kudretiyle vukû'a gelir; kudretlerinin fi'lerde te'sîri yoktur.
38. İkâ' :
M — Ma'dûm-i mañz değil, hâl adı verilen lâ-mevcûd ve lâ-ma'dûm umûr-dandır.
E — Ma'dûm-i mañzıdır.
39. Hâbî-i a'mâl :
M — Mü'minken irtidâd edenin, tekrâr imâna gelmesi hâlinde ilk mü'minlik devrine 'âid 'amelleri geri dönmez.
E — Döner.

40. Küffâr farzları, vâcibleri terketmenin 'ukûbâtına uğrarlar mı? :

M — Kâfirler âhirette, kâfirlik 'ukûbetinden başka bir de 'ibâdetleri terkten dolayı 'azâba uğramazlar.

E — Kâfirliklerinin cezasını gördükten başka ayrıca 'ibâdetleri terkten dolayı da 'ukûbete uğrarlar.

Başlıca mes'eleler, hemen hemen bunlardır. Maamâfih, teferruât kabîlinden ba'zı husûsları da bunlara ilâve edebiliriz :

1) Bütün Hanefiyye imâmları ve Eş'ariyye imâmalarının çoğu, şemm (koklamak), zevk (tadmak), lems (dokunmak) Cenâb-i Hakk için sıfat-i zâide değil, 'ilmden bir nev'dir, derler. Hâlbuki İmâm Ebû-Bekr-i Bâkîllâ'nî ve ona tâbî olan Eş'ariyye zümresi, mezkûr idrâkâtın 'ilmin gayri sıfat-i ilâhiyyeden olduğuna kâildirler.

2) Eimme-i Hanefiyyeye göre mümâselet, sıfat-i nefsiyyede iştirâkten ibârettir. Eş'ariyye ise mümâseletin bütün vâsflarda sübût bulacağını kabul ederler.

3) Birinciler, ye's hâlinde tevbe'yi makbûl, imâmı gayr-i makbûl sayarlar. İkincilerse o hâldeki imân gibi tevbe'yi de makbûl saymazlar.

Bütün bunlar, uzun ve uzak bir mâzinin ilmî hakâyikidir. Özler ve sözler değişmemiştir. Zemân ve mekân tebeddül ve tahavvülünün özde husûle getireceği hiçbir tagayyür yoktur. İslâm ve imân, zemân ve mekân üstündedir. Mahziyyet-i Kur'âniyye Ezel'den Ebed'e kadardır. Bu mahziyyet için réforme bahis mevzûu değildir. Déformé olmıyan bir şey için réformé'lik düşünülemez Lâkin, 'Akaide müteâllik sözlerin 7-8 asırlık fikri-beşerî tekâmüle muvâzî bir sûrette incelemeye tâbî tutulması, bilhâssa İfâziyyet teorisinin, atomla ilgili bilgilerin ışığ altında mes'eleleri yeni bir izâha kavuşturmak, mütehasıs İslâm mütefekkirleri için bir vazifedir. İsmâîl Hakkî İzmirli'nin *Yeni 'İlm-i Kelâm*'²⁶ bu husûsta atılmış ilk adımlardan biri olmakla beraber daha şümûllü te'lîfâta ihtiyâc vardır. İslâm dîni'nin ve İslâmî imânın müsbet ilm imtihânından hiç bir korkusu yoktur.

— ان الدين عند الله الاسلام —

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

A' : *el-A'âm*, Hayrû'd-Dîn 'z-Zerkeli, c. I, II, III, Maṭba'atü'l-'Arabiyye, Mısır 1345/1927—1347/1928, 1188, s.

'Ak : *el-Akâidü'n-Nesefiyye*, 'Umer b. Muhammed'i'n-Nesefî, metin ve şerhlerinin muhtelif baskıları. Biz, daha çok, 8. notta bahsi geçen şerhinden istifade ettik. A'da (c. II, s. 721) 'Ak'nin kaydı yoktur.

AŞ : *Kastide-i Lâmiyye*'nin Anonim Şerhi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhânesi, yazma eserler kısmı, Fevzi Arıcı kitapları, alınış tarihi: 14/V/1952. Mecmûanın eb'adı: 33 x 11 sm.; kâğıdı : âdi Venedik; cildi : âdi mukavva; verak sayısı : 56. (1 b-34 b : *Gülşen-i Esrâr*, Şâhidî-i Mevlevî; 35 a-38 a : boş; 38 b-56 a : Anonim *Şerhu Bed'i'l-Emâli*. 65 beyti muhtevî); hattı : neşh kırmızı; hattâtı : Mechûl; tarihi : belli değilse de H. XII./M. XVIII. asırda yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

²⁶ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, mülga Dâr-ul-Fünûn İlahiyyat Fakültesi neşriyyatından No. 1, İstanbul H. 1343ŞR. 1340ŞM. 1924.

- Ed* : *Kitâbu 'İlmi'l-Edeb*, el-Cüz'ü'l-evvel fî *'İlmi'l-İnşâ'i ve 'l-'Aruz*, L. Şeyho 'l-Yasû 'î, Beyrût (târihsiz) 1935 ile 1940 arasında intişâr etmiştir. Kat'î târihini tesbît edemedim. Arab Edebiyatına dâir yazılmış en mükemmel eserlerdendir. (Müellifi bir Katolik-Arab papastır; daha başka eserleri de vardır).
- GAL* : C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, B I, 1943; II, 1949 (ikinci tab'ı), Leiden, Brill neşri. (Bazı zühûllerden sarfinazar edilirse Arab diliyle yazılmış müellefat hakkında en sağlam malûmatı bu eserden elde etmek mümkündür).
- GAL, Sp* : *GAL* maddesinde bahis mevzuu edilen eserin süplemanıdır. B I, 1937; II, 1938; III, 1942; Leiden, Brill neşri. Bu üç cilt, iki esas cildin eksiklerini tamamlamakta, yanlışlarını düzeltmektedir).
- KZ* : Kâtib Çelebi, *Keşfü 'z-Zunûn 'an-Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, I. cild, İstanbul 1941; II. cild, İstanbul 1943.
- KZz* : (*Keşfü 'z-Zunûn zeyli* —) *İzâhu 'l-Meknûn fi-'z-zeyli 'alâ-Keşfi 'z-Zunûn 'an-Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Bağdâdlı İsmâil Paşa, I. cild, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1945; II. cild, Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1947.
- Mc* : Yazma Mecmûa. (7. nota bkz.).
- Mm* : *Mu'cemü 'l-Matbû'âtı 'l-'Arabîyyeti 'l-Mu'arrebe*, Yûsuf E. Serkis, Matba'atü Serkis, Mısr 1346/1928, c. I ve II, s. 5+2024+152+18.
- MT* : *Lâmîyye-i Kelâmîyye*'nin matbû manzûm tercemesi, *Kastde-i Emâli Terceme-i Manzûmesi*, Hâfız Refî', Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1302 § 1884, 36 s.
- NF* : 10. nota bakınız.
- TA* : *Kitâbü't-Ta'rifât*, Seyyid Şerif-i Cürçânî, Flügel neşri, İstanbul ve Mısr neşirleri.